

Interjú Demény Lajos történésszel

Egykori és mai tanáraink

„...átok legyen rajta, ha valaha is megtagadja a történelmi valóságot”

Belvedere Meridionale: – *Tanár Úr, a fiatal olvasó közönségnek, akik már nem hallgatták előadásait, vázolja fel eddigi pályafutását.*

Demény Lajos: – Erdélyben születtem 1926-ban, hivatalos adatok szerint október 22-én, igazi beválás szerint október 6-án. Szülőhelyem Kisfűlpös, ez a Mezőség szélén egy vegyes lakosságú település. Szüleim református vallásúak révén élt a hagyomány, hogy voltak előzmények. Első generációs értelmiségi vagyok, de ennek megvan a magyarázata. Tizenegyen voltunk testvérek. Én voltam a legkisebb, vézna, vérszegény, ebből nem lesz egyéb, legyen tanító. Veszekedtünk ezen, édesanyám azt akarta hogy pap legyek, én azzal érveltem, hogy édesanyám, ha pap leszek akkor ahhoz, miután elvégzem a gimnáziumot még négy évet kell tanulnom, míg ha tanító leszek, azonnal tudok nekem adni pénzt, hogy vegyetek egy tehenet. Utána kerültem felvételre, persze, nem volt az se előzmények nélkül. Iskolazáró – mert hogy ez volt a romániai rendszer – hétoztályos iskola volt, összevont és hát ottan szerepeltem egy Petőfi-verssel: „Gyí te fakó, gyí két szürke, mindkét lábon fussatok”. Rajtam minden szedett-vedett ruha volt, ami maradt a nagyobbik testvéreimtől, az egyik tényleg szürke, a másik nem tudom milyen volt Ezt az esperes meglátta s elkezdte mutogatni, úgy látszik ez neki megtetszett: na, fiam, te mész! Elvittek Enyedre, s a református kollégiumban kezdtem. Bár csak egy évet töltöttem ott, annyira meghatározó volt, egy falusi gyerek számára, aki nem látott addig villanyt, vízvezetéket, először szembe-sül ilyen jelenségekkel. Na meg aztán a légkör. Azzal kezdtük, az első héten, magolni kellett, tudni kellett az osztály névsorát: Albert, Deák, Demény, Derzsy, Enyedi...

kellett fűjni. Mai napig megmaradt, és ha találkozom volt osztálytársammal, mondom neki, szólj, hogy hol álljak meg. Persze akkoriban nem volt tv, ott volt a szilencium, sokat olvastunk, ez – mondjuk – az akkori élet előnye. Utána következett a bécsi döntés. Észak-Erdélyben mi, Dél-Erdélyben Nagyenyed, így nem folytathattam tanulmányimat a kollégiumban. Szászrékenbe kerültem, katolikus gimnáziumban, ez egy évig tartott. Utána a marosvásárhelyi református kollégiumba jártam. Ott elvégeztem négy osztályt. Az egyik osztálytársammal az istentisztelet alatt recsegést, nevetést meg nem tudom, mit csináltam, ezért kirúgtak. Így aztán szerződést kötöttem a magyar állammal, ha tanító leszek, kapok ösztöndíjat, és öt évig oda megyek, ahova kineveznek. Ez volt a feltétel, így aztán elvégeztem a tanítóképzőt. A szerződés nem sokáig tartott, a magyar uralom '44-ben véget ért, s így a szerződés részéről nem volt érvényes, s a magyar állam részéről se. Egy nyáron letettem az összes különböző vizsgákat, a gimnázium és a tanítóképző között, valamint az őszi érettségén az érettségi vizsgát, s így kerültem aztán a Bolyai egyetemre.

Meg kell jegyeznem, hogy a faluba volt egy nagyon jó tanító. Kovács Irén nevét mindig szoktam emlegetni. Négy év alatt az elemi iskolában megtanított, többé-kevésbé helyesen írni, ez nagy volt, nem tudtam versenyezni a diáktársaimmal a nagyenyedi kollégiumban, mert városi környezetből jöttem, de amikor megírtam a dolgozatomat, abban nem volt helyesírási hiba. A rektor-nak ez volt a vesszőparipája, hogy a tanítóképzőbe ez kell...

B. M.: – ...És az új román érában hogyan folytatta tanulmányait?

D. L.: – No, tehát otthagytam a tanítóképzőt, felkerültem Kolozsvárra, ott először Kelemen Lajos és Jakó Zsigmond keze alá, aztán jöttek a többi tanárok, de szerencsém volt. Olyan emberek oktattak és olyan módszereket adtak át, meg egyáltalán, olyan légkör létezett az egyetemen, mely nagyon sokat adott. Én beiratkoztam nyelv- és irodalom szakra, ezt alakították át, lett belőle bölcsészet, aztán a bölcsészetből lett történelem és földrajz. Végül maradt a történelem. Szóval átalakulásokon mentünk keresztül, de én ragaszkodtam a történelemhez. S hát ezeknél az embereknél – Cselényi Bélánál, Bodor Andrásnál, Jakó Zsigmondnál, nála nagyon nehéz volt vizsgázni – nyelvészetből Szabó T. Attila –, amikor az öreg a haját így fésülte, akkor baj volt, amikor emígy, akkor biztos hogy átmentél a vizsgán.

'49-ben abba a 86-os társaságba cuppan- tam bele, akiket elküldtek a szovjetbe tanulni. Először két év Szerlovcskban, az Urálon túl, Jekatyerinoszláv ma. Ott volt egy elég jó szakember, a Bortnyik, aki még Vinogradovnak, a nagy középkorásznak volt valamikor a tanítványa s száműzték Szerdlovcskba. Nála írtam a második évfolyamdolgozatot, amiből sok bajom lett, mert hát azt kozmopolitának nyilvánították. Szerencsém volt nagyon sok esetben. A rektor, egy Csoharov nevezetű kémikus, akadémikus, nagyon tekintélyes bácsi, azt mondta: „Te velem mindig nyíltan beszél- tél” – én a romániai diákoknak a szervezője voltam, s hát mint ilyen, nekem kellett őt néha tájékoztatni, figyelmeztetni, előadni bizonyos panaszainkat –, „most megmon- dom neked, mi lesz. Átutallak Leningrádba, de minél hamarabb és szó nélkül takarodj!” Na, így kerültem én Leningrádba, a közép- kori tanszékre. Ott egy nagyon keménygár- da volt: Weinstein, Lublinszkij, Jevgenyij Tarle, Rutenburg, Nem beszélve arról, hogy a könyvtár szabad polcán az európai forrás-

kiadások mind megvoltak. Jó környezetben dolgoztam és végeztem el az egyetemet. Hallgatóként jutottam ki Prágába, mert volt egy dolgozatom, amellyel diákköri tudomá- nyos pályadíjat nyertem (A huszita mozga- lom Európában), s hát meghívtak '54-ben. Ezt a dolgozatot később kiszélesítettem, és elismerték kandidátusi szintű munkának. Le kellett tenni a vizsgákat, s így kerültem aztán hat hónap után vissza. Majd jött a XX. kongresszus, van-e Sztalin, nincs-e Sztalin, lehet-e védeni... Az én dolgozatomban nem volt Sztalin. Ketten voltunk az egész társa- dalomtudományi tanszéken, akiknek meg- adták az szabad utat, s '56 áprilisában védhettük. Nagyon rendes társaság volt, a hivatalos diploma mellett kaptam egy erdélyi történezdipломát: Erdély összes váro- sai, címerekkel, magyar, szász és román névvel felsorolva s a szövege pedig: „Az Erdélyből elszármazott fiatal Demény Lajos történész, aki a tanszéken... végzett, átok legyen rajta, ha valaha is megtagadja a törté- nelmi valóságot.”

B. M.: – *Ennyire keményen vették a fogalmazást, hogy az anatómia formulák még benne vannak?*

D. L.: – Persze, így, hogy „átok legyen rajta”. Nagyon szép és kellemes gesztus volt, mindenki aláírta, most is megvan, őrzöm. Talán fontosabb számom ez a diploma, mint a hivatalos okmány, amit kaptam. Nagyon jó kapcsolatok és összeköttetések maradtak utána is ebből a társaságból. Nagyon nagy szerencsém?... volt. Van egy román mon- dás: hülye légy, csak szerencséd legyen. Na, hát én valahogy így vagyok. A szerencsét- lenség ott kezdődött, hogy *mi* '56-ban hazajövünk, – az asszony is „leningrádi” volt, összevesztünk annak idején, a komszomol miatt neki jelenteni kellett, az- tán ebből a veszekedésből lett házasság – nem engedtek be Kolozsvárra, hanem meg- kaptam a kinevezést a pártfőiskolára. A főiskolán krízis, válság volt a káderek terén,

ott nem volt más, csak úgynevezett munkáskáder, s azoknak még érettségi vizsgájuk sem volt. Nekem megvolt tehát minden tanulmányom rendszeresen, és megvolt a kandidátusi disszertációm is. Ott töltöttem két és fél évet, s rettenetes gyorsan kezdtem felívelni, borzasztó, szédítő volt számomra is. Három hónap alatt a gyakornokból docens lettem. Öt hónap alatt tanszékvezető-helyettes. Persze ennek aztán később lett visszautóje is, megkezdődött az áskálódás, aztán 11 hónapig engem vallattak, faggattak, ki vagyok, mi vagyok, megkezdődött a káderezés. Végül is '59-ben kizártak a pártból. Munkanélküli voltam két hónapig, de fura volt ez munkanélküliség is: küldték haza a fizetésemet. Nem értettem az egész dolgot, hogy van ez. Dolgozok a könyvtárban, egyszer csak jön az akadémiai kiadó igazgatója, megáll mellettem: „Korrektor vagy nálam és a nyomdában szedő”. Aztán megkapta az utasítást, hogy engem a legkisebb fizetés és a legszigorúbb ellenőrzés mellett kell alkalmazni, magához hívott engem és azt mondta: „Ide figyelj, én most bosszút állok. Fogjál neki és írd tananyagot, kapsz heti egy napot, szabadon mehetsz könyvtárba.” Ez is megtörtént. Ekkor 300 lej volt az évenkénti legkisebb szerzői díj, nyilvánvaló, hogy a szerkesztőségekben ez több volt. Engem ehhez soroltak be. Az igazgató fogta, s az összeghez hozzá írt egy kettest s lett belőle 2300 lej, s így kaptam azt, amit az akadémikusok kaptak. Ezt csinálta velem mindig. Akkor egymás után jelentek meg a cikkeim, s mondta „tudd meg, most bosszút állok ezen a rendszeren”. Az intézetbe nem akartak eleinte felvenni, mivel illetékes helyeken, szovjetunióbeli tanulmányaim miatt veszélyesnek tartottak, s ez így folytatódott '62-ig. Akkor megkezdődött a nagy történelemkönyv szerkesztése, s annak lettem a szerkesztője a kiadó részéről. Megkezdődtek a fejezetenkénti viták. Azokon nekem kötelességből ott kellett lenni, s

én elolvastam minden fejezetet. Az intézet vezetője által írt fejezethez – mely a reformációról szólt – én majd egy órán keresztül szóltam hozzá, s megmondtam a véleményemet. Emiatt több pártszankciót és fegyelmit kaptam kiadói vonalon, de ezekkel nem törődtem. Nagyon hamar az egész román történészgárdával jó kapcsolatom alakult ki. Ekkor megkérdeztek, nem akarok-e az intézetben dolgozni. Ebből lett az, hogy egy szombat az intézet igazgatósági tanácsa elé kerültem egy másik történésszel felvételi ügyben. Neki már 8.30-kor megmondták a jó hírt, nekem várnom kellett. Fél kettőkor behívott az igazgató és mondta: „Ugye, elvtársak, egyöntetűen arra szavaztunk, hogy felvesszük.” Nem értettem az egészet, csak később tudtam meg a történetet későbbi főnökömtől a bizantinológia osztályon. Elmondta, hogy „négyen próbáltuk az öregot meggyőzni, hogy ne vegyen fel, ellened voltunk, leszavaztunk nem t'om hányszor, az öreg végül is felállt, ráütött az asztalra és azt mondta, ha akarjátok, ha nem akarjátok, felveszem!” – de utána nagyon jól együttműködtünk. Intézetünk kiváltságos helyzetben volt, tulajdonképpen a tematikát mi állítottuk össze. Volt egy kutatói keret amiben el lehetett helyezni, amit akartál. Jellemző volt az intézetre, hogy a fehér holló szerepét játszotta a román történetírásban egészen 1989-ig. Itt jelentek meg azok munkák, melyek ellene voltak a rendszernek, az intézeti párt- és szakszervezeti gyűléseken tiltakozás a falurombolás ellen, egészen odáig, hogy tiltakoztunk a pártprogram megfogalmazása ellen. Ezért az intézetünkről állandóan ment a feljelentés mindenfelé. Sokszor voltunk emiatt veszélyben. '89 szeptemberében jutottam odáig, hogy az igazgatót már sokadszor figyelmeztették, hogy hozzon bizonyos intézkedéseket velem szemben. Tegyen nyugdíjba vagy valamit csináljon, mert én ott lopok, hamisítok, hazaáruló vagyok stb. Szeptember 14-én

az igazgató behívott, s megmutatta a „komoly, névtelen levelet”, hogy kikkel vagyok kapcsolatban. Megjegyzem, voltak abban reális dolgok is, mikor voltam utoljára az angol követségen, az amerikai követségen, a magyar követségen. „Nézd, – mondta az igazgató – az intézetben nincs mit lopni, tehát ez a vád elesik, az intézetben nem lehet oklevelet hamisítani”, s így kezdi mondani a dolgokat. A jelenlévő párttitkár is ismerős volt, még a pártfőiskolán volt tanítványom. Mondták, menjünk ki, sétáljunk s beszéljünk valahol máshol, mert az irodában mondták a hivatalos szöveget, közben a fejükkel intettek, hogy hallgass. Kint, négy szemközt mondta az igazgató: „Tudd meg, hogy nagyon komoly veszélyben vagy, s fejezd be a Dinescu-kör látogatását!” (Egy román irodalmi kör volt, írók, kritikusok, mind ellenzéki társaság.) Én kifejtettem neki, hogy engem az egész ügy nem érdekel, az intézetet semmibe bele nem keverem, ez az én felelősségem. Erre ő kirohant, hogy „meg vagy bolondulva”. Én visszamondtam neki: „Te azt mondod, én bolond vagyok, én szerintem meg te vagy a bolond. Hogy kinek van igaza kettőnk közül, azt döntse el a történelem.” Ezzel váltunk el, s folytatódott így a dolog, de az intézetben elég kellemes légkör volt, azt mondhatnám. Bizonyos szempontból az intézeti légkör '89-ben összefogottabb volt, szolidárisabb volt, mint '89 után. Felszínre jöttek a különböző színezetek, volt vasgárdisták, volt ilyenpártiak, olyanpártiak. De meg kell hogy mondjam, az intézetben nagyon könnyű helyzetem volt. Nem volt olyan, amit a tudományos tanácson, ha akartam ne vihettem volna át. Tagja voltam ennek a tanácsnak már a belépésem után. Négy tudományos folyóiratnál – a legfontosabbaknál – szerkesztőként dolgoztam. Komolyan vetjük a dolgot s egy nagyon komoly gárda alakult ki, s amiatt sem panaszkodhatok, hogy kisebbségiként hátrányok értek volna.

B. M.: – *Mint magyar származású, ez milyen hatással volt, egy rész Bukarestben élve ez egészen különleges státuszt jelent, másrészt pedig a másik oldalról, az erdélyi magyarsággal kapcsolatban milyen volt a kapcsolattartás?*

D. L.: – Semmilyen kiváltság, semmilyen különlegesség részemről nem volt. Az én sajátos nézetem vagy sajátosságom – nem akarok nagy szavakat használni – , én tekintélytisztelő voltam. A professzoraimról rosszat soha nem mondtam, ellenkezőleg. Mikor Jakót kitették az egyetemről – én Leningrádban diák voltam – nagy dolgot csinálhattam volna, elmentem hozzá, a lakásán meglátogattam, elkértem tőle a dossziét, elvittem Bukarestbe, az egyik barátomon keresztül intéztük el, hogy a Jakó kerüljön vissza. Ezekkel az emberekkel tovább is tartottam a kapcsolatot és nem csináltam belőle ügyet.

Azonkívül elég hamar elsajátítottam a nyelvnek különböző bukaresti sajátosságait, ezzel könnyen bántam. Az intézeti tanácsot vettem rá, hogy adjon jóváhagyást bizonyos kéziratok kiadására. Egyetlen kiadás nem jelent meg, anélkül hogy az intézeten nem tudtam volna átvinni. Amikor a cenzúra már egészen elbutult, s Jakó *Kolozsmonostori konventjét* leállította, a tudományos tanács akkor is megszavazta. Másodszori visszautasításra is megszavazta. Volt egy román kollegám, akivel együtt mentünk ki a szovjetbe, ahol beteg lett s én elküldtem szanatóriumba, ezután nagyon jó barátok lettünk. 1975-ben kérde tőlem, mit csinálsz? Mondom, te ezt csak azért kérde hogy kérdezzél valamit, mert nem találkoztunk három éve? Ilyenkor mit mondhat... nem, persze, hogy érdekel... Mondom, komolyan érdekel, mit csinálók? Azt csinálom, amit ha nem csinálnék, háromszor akkora fizetést adnának.

Viszonylag hamar elkezdtem a kutatást, a történeti intézetben már csak folytattam, mert a kandidátusi disszertációmát Bukarestben már '60-ban kiadták – monográfia-

ként. Ez az 1437-38-as erdélyi népi felkelésről szól. Aztán egyéb ehhez hasonló Erdély történeti kutatások mentek egy darabig., míg 1964-ben kitiltottak Erdély történetének kutatásából. Ekkor átálltam a román könyvtörténetre. Megint szerencsém volt. Elmentem Leningrádba, és – bár nem minden előzmény nélkül, mert Jakó professzor megkért, hogy bizonyos iratokat nézzek meg neki a volt cári könyvtárban – ráakadtam egy XVI. századi nyomtatott román szövegre, mely kétnyelvű – ószláv és román – volt, s gyanús lett nekem. Fixa ideám volt diákkoromban, hogy én pedig az asztalra fogom tenni az első román szöveget, egyszer nagyon kiröhögött ezért a tanár. '71-ben az asztalra tettem, tudniillik sikerült vízjel alapján s egyéb bizonyítékokkal elfogadtatni.

B. M.: – *Elnézést, ez a szebeni vagy a brassói?*

D. L.: – Szebeni, 1551-53 körüli. Rengeteget írtam, nemcsak erről, hanem az egész román nyomdászatról, beleástam magam annak történetébe. Nem szeretek álszerű lenni, de nélkülem a XVI. századi román könyvtörténethez nyúlni ma sem mer senki.

B. M.: – *Akkor a Batthyaneumban nagyon sokat tetszett kutatni?*

D. L.: – Nem sokat, mert nemigen engedtek. Jártam oda kutatni, de általában én a levéltárakba jártam kutatni Brassó, Szeben, Kolozsvár, Vásárhely társadalomtörténetét. Ami a Batthyaneumot illeti, elég elzárkózott körülményeket hoztak létre. S azt is meg kell jegyezni, hogy az okleveles anyagnak a 97%-a átkerült az országos levéltárba. Tehát ott értékes kéziratok, kiadványok, kódexek vannak, de forrásanyag, okleveles anyag az édeskevés.

B. M.: – *Hadd kanyarodjunk el egy kicsit a tudománytól és történelemtől! A Tanár Úr közéleti szerepléséről legyen szíves beszélni, hogyan került a politika közelébe?*

D. L.: – Egyfelől az természetes volt, hogy ismert kollegáim, történészek amikor kijöttek Bukarestbe, megkértek, hogy ezt vagy azt intézd el, ezt vagy azt oldd meg, ilyen s ilyen kérdésben járj el. Ez valahogy elterjedt, s átterjedt az iskolára. Másfelől rendszeresen, ahogy könyveim jelentek meg, jártam író-olvasó találkozókra. Volt úgy, hogy három hét alatt hetven csíki falut jártam végig.

B. M.: – *A Tanár Úrnak mi adta s adjog ehhez az energiát?*

D. L.: – Fantasztikus az az érzés, amikor kimész az erdőbe, a gyergyói havasokba, este nyolc óra után, fáradtak az emberek, autóbuszba zsúfolnak bele negyven embert, mind famunkások, s hát én nem merek beszélni. Azt mondom, gyerekek, hát ne legyetek bolondok, hát hogy lehet így előadást tartani ilyen fáradt embereknek. Elkezdem s húsz perc alatt befejezem. Ááá, tanár úr – mondják –, itt kezdődik a dolog, a lovat ne ugrassa ilyen könnyen, mi tudjuk, mit írt a könyvébe. S akkor kezdi elmondani, ezen s ezen az oldalon ezt találja. Tudja, hogy mit jelent ez? – kérdi. Bizonyára – mondom – tudom. Na látja, mi is értünk ám a szóból... s elkezdik mondani. Végül négy óras hosszú beszélgetés kerekedett belőle. Egyszer kimentünk Csíkszékre, összegyűlt egész Csíkszentkirály. Nem mer senki se szólni, a párttitkár se, pedig kemény, belevaló magyar gyerek. Mit csináljunk? Lefüggönyöztük – mint bombatámadás idején a könyvtárnak a termét, oda húzódtunk, nem az olvasóba, hanem a raktárba, ahol hideg van télen és senki sem fog bejönni s ott majd 4 óras beszélgetés, faggatózás következett. Ez, az, hogyan, miként, hogy lehet kikerülni, hogy lehet elejét venni.

B. M.: – *Tanár Urat mint történészt, vagy mint közéleti személyiséget kérdezték ekkor?*

D. L.: – Történészként voltam jelen. Mondjuk ki nyíltan, a nyolcvanas évekig meggyőződéses kommunista voltam. Fiata-

lon, '43-ban tartóztattak le s vertek a fenekemre, mert röplapokat terjesztettem Marosvásárhelyen. A pártba későn léptem be, '54-ben, mikor kényszer alatt már nem volt hová menni, de azért a meggyőződésemmel az volt, hogy ez az eszme megváltja a világot. A hetvenes-nyolcvanas években már nemcsak a kételyek fogalmazódtak meg, hanem a meggyőződés is megingott, ez így nem vezet sehova, nincs kiút...

B. M.: – *Vagyis hogy nem az eszme a hibás, hanem a végrehajtókkal van a probléma?*

D. L.: – Nem, nem, addig csak mondtam hogy a végrehajtókkal. Ekkora már azt mondtam, az eszmével is bajok vannak, mert annyira elidegeníti az egyént a közegétől, annyi olyan vetülete van ennek az egész eszmének, ami megszakítja az emberek természetes kapcsolatait. Én elolvastam, már fiatalon az alapműveket s már akkor rájöttem, hogy nagyon sok ellentmondás van benne, olyan sok elidegenítési formája van ennek a közösségiélet-szervezésnek, ami nem természetes. Nem akarok semmit sem idealizálni, ez vitt el oda, hogy bizonyos román és magyar értelmiségi körökkel nyílt volt a kapcsolat. Hoztam a tájékoztatást Bukarestből, hogy vigyázzunk, mert ez van, ezt kell csinálni, vagy itt kell félretenni dolgokat. De nem jelszavak szintjén ment az egész. Ez a kapcsolat megvolt a múzeumokkal, megvolt a könyvtárakkal, mert hát jártam író-olvasó találkozókra. Először kitiltottak Bihar megyéből, utána kitiltottak Maros megyéből, majd Hargita megyéből s végül kitiltottak Kovászna megyéből, s legvégül már nem volt szabad sehová mennem. S akkor a fiatalok, akik Bukarestben végeztek egyetemet, technikumokat vagy műszaki egyetemeket, elkerültek Gyergyóba, ezek hallgatták a heti előadásaimat. Oda kerültek, összeadták a pénzt, s megírták a levelet, hogy várunk, Lajos bácsi. Mentem s ott voltam két napig velük, valahova kihúzódtunk és folyt tovább a vita. Meghívtam

Balogh Edgárt, Jakó Zsigmondot, Szabó T. Attilát.

Summa summarum, bejött, beköszönött ez a hirtelen változás. Már korábban éreztük a levegőben, hogy ez tarthatatlan. Én is bekerültem abba a körbe, mely tiltakozott a falurombolás ellen, s e körül voltak rettenetes viták. Az intézetben néhányan rettenetesen megijedtek. Én mondtam nekik, hogy ezekkel szemben egyetlen védekezés van, nagyon határozottan, keményen kell állni. Sor került rá, faggatnak, hogy miért mondtam ezt meg azt, akkor mondtam: „Nézze, uram, maga rektor – a rektor vezette a kihallgatást –, kiváló kémikus, nemzetközi kapcsolatokkal, kapja a jó szakkönyveket, ezeket a szakkönyveket magától elveszik, mert el kell vinni. Hogyhogy? Meddig? Mondja, maga is ezt máglyára viteti? Én nem vagyok hajlandó máglyára rakni könyveket. Ennyi az egész. Nekem nincs több mondanivalóm.” Megrökönyödésemmre ott van a tábornok, és az valamit súg, s nekem békét hagynak. A többieket külön sarokba teszik, faggatják. Odamegyek egy kollégámhoz, s mondom, üss az asztalra, mert nem szabadulsz meg.

A változás, noha éreztük, hogy a levegőben van, azért meglepetés volt. December 20-án bejelentik, hogy összehívják a gyűlést. Volt ilyen szervezési kísérlet, előzmény, hogy szeptemberben bukaresti magyar fiatalokkal leültünk és először tárgyaltunk arról, hogy létrehozzuk a Romániai Magyar Demokratikus Szövetséget. Volt egy másik vetülete tevékenységemnek. Fazekas János, a miniszterelnök-helyettes, aki nem tagadta meg sose magyarságát, kiállt az egyetem megszüntetésénél is, ezért kirakták. Vele én nagyon jól együttműködtem. Ő tájékoztattott sokszor sok mindenről, én viszont szállítottam neki a történelmi érveket, anyagokat, kiadványokat, segítettem rendbe tenni kéziratait, kiadni azokat a neve alatt. Voltak tehát ilyen politikai nexusok is. '89-ben

otthon ülök, szerkesztem a programot, nem is várom az eseményeket. De éreztem, hogy micsoda fatális baklövés népgyűlést összehívni ebben a feszült állapotban. Írom az RMDSZ-programot, magyarul, románul, a magyar eredeti nem, de a román szöveg meg is jelent. (Domokos Gézának voltak kifogásai, az önrendelkezés benne volt, s ő azt nem akarta. 23-án már megjelent egy román nyelvű újságban.) Ez felháborította Iliescut, akinek Domokos Gézával közelebbi kapcsolatai voltak. Én őt személyesen ismertem, elég jó kapcsolataink voltak egy ideig. De akkor megrökönyödött, hogy én ilyesmit kezdeményezek, s nemsokára elváltak útjaink, pedig még ő nevezett ki engem miniszterhelyettesnek.

Eredetileg nem akartam vállalni semmilyen politikai szerepet. Azt tartottam, hogy mi, öregek, álljunk félre és vegyék a kezükbe a fiatalok, az új nemzedék, s ha szükségük van, akkor tanáccsal vagy egyéb segítséggel őket, de ne kaparintsuk a kezünkbe a hatalmat. Nem érdekelt az egész. Bejött Király, ő volt akkor az országos tanács alelnöke, régóta ismertük egymást, nagyon jó viszonyunk volt. Mikor őt félretették, megkerestem, jártam hozzá. Ő megkért menjek be hozzá alelnöknek. Azt feleltem neki: „Nézd, itt vagyok az intézetben, szóljál bármikor, ha szükséged van rám. De azt tőlem ne várd, hogy idejőjjenek.” Ez ment egészen január végéig. Ekkor, éppen Budapesten vagyok, hoztam egy román küldöttséget az első országos tárgyalásokra. Ott ért a hír, hogy Pálfalvyt kidobták. Gyorsan vonattal hazamentem, s kiderült, senki sem akarja vállalni a tanügyminiszter-helyettesi posztot. Nem vállalta se Balázs Sándor, se Doró Tibor, akik

mind oktattak. Nem volt egyszerűen más választás.

Így lettem 1990. február 1-től tanügyminiszter-helyettes. Feljött Tőkés, Domokos Géza, Király, s négyen bementünk Iliescuhoz, ő aláírta a papírt. Ott egy kemény vita zajlott le a Bolyai egyetemről. Tőkés Laci nagyon kemény volt: „*Miért ne legyen? Nem az a kérdés, hogy legyen vagy ne legyen, mondja meg nekünk, miért ne?!*” – ezzel szorította az elnököt nagyon keményen.

Visszaállítottam a magyar tanítóképzőket, s 29 gimnáziumot Erdélyben. A magyar tanítóképzés keretszámát 36-ról felemeltem 860-ra. A miniszterrel nagyon jó viszonyba kerültem, s amikor nehezebb dolgom volt, akkor nem írtam alá a papírt, csak ráírtam, hogy láttam s mentem hozzá, hogy ezt neki kell aláírni. Ezekről az intézkedésekről nem nyilatkoztam senkinek, nem adtam ki a kártyákat a kezemből, mert tudtam, ha ilyenkor dobra verem, azonnal felszámolnak mindent. Március végén következtek a választások a törvény értelmében. Én elutasítottam minden jelölést. Nagyváradról, Bihar megyéből – ahonnan először tiltottak ki –, kerestek meg, hogy vállaljam el a képviselőiséget. Először nem akartam, mondván ott van Sütő András vagy Doró, de mivel ők nem vállalták, végül beadtam a derekamat. Így lettem váradi szenátor, két évre. Már akkor mondtam, én tovább nem vállalom. Nekem van egy becsületes szakmám, azt tudom csinálni, van elég fiatal, akik pedig a politikát tudják csinálni. Legyen a gárda fiatal a szenátusban és a képviselőházban! Sok fiatal jött be, hál' Istennek, ezek elég ügyesen politizálnak, már nincs szükség rám.

B. M.: – *Professzor Úr, a lap és az olvasók nevében köszönöm a beszélgetést!*

KISS G. FERENC

